

Analýza vývinových tendencií a súčasného stavu delikvencie mladistvých v Slovenskej republike a Banskobystrickom kraji s osobitným zreteľom na rodinné prostredie

Jolana Hroncová

Abstrakt: V príspevku je analyzovaný súčasný stav a vývinové tendencie delikvencie detí a mladistvých v Slovenskej republike a Banskobystrickom kraji, s osobitným zreteľom na rodinné prostredie.

Kľúčové slová: delikvencia, kriminalita, deviácia, sociálno-patologické javy, trestný čin, maloletý, mladistvý, rodina

1. Charakteristika delikvencie a kriminality

Delikventné správanie je agresívnym prejavom asociálneho správania. Pojem **delikvencia** je odvodený z latinského „delinquens“, čo znamená porušovateľ práva, zákona. V záujme realizovania svojich potrieb si delikvent vyberá prostriedky, ktoré spoločnosť nielenže neuznáva, ale aj sankcionuje ako porušovanie právnych noriem. Delikvent právne normy neuznáva, má k nim záporný vzťah a svojvoľne ich porušuje. Podľa Faltina „delikvent je jedinec spoločensky neprispôsobivý, alebo prispôsobivý inakšie, ako to žiada spoločenský poriadok“ (Faltin, 1972, s. 12). Ako synonymum pojmu delikvencia sa používa často pojem **kriminalita**. Kriminalita mládeže (z lat. crimon – previnenie, zločin) zahŕňa také protispoločenské činy mládeže, ktoré Trestný zákon považuje za trestné činy; ktorých skutková podstata je v ňom vymedzená. Ich posudzovanie prislúcha súdnym orgánom. „Kriminalita je teda taká forma deviantného správania, ktorá je v rozpore s normami, uvedenými v trestnom zákone“ (Ondrejko, 1999). O kriminalite možno hovoriť vtedy, keď je človek trestnoprávne zodpovedný, teda ak jeho skutky môžu byť sankcionované z hľadiska Trestného zákona, u nás je to od 15 roku života. To znamená, že u maloletých detí do 15 rokov a tiež u osôb, ktoré spáchajú závažnú protispoločenskú činnosť v dôsledku duševných chorôb a nie sú trestnoprávne zodpovedné, je ich zaradenie medzi trestné činy nie adekvátne, a preto bývajú zaraďované do oblasti delikvencie. Podľa Čiča (1985, s. 8) je delikvencia chápaná širšie ako kriminalita. Popri kriminalite sa do delikvencie zahrňujú aj činy inak trestné (keby ich spáchali trestnoprávne zodpovední jedinci), ktoré spáchali osoby maloleté a osoby trestnoprávne nezodpovedné pre nepríčetnosť. Do pojmu delikvencia sa zahrňujú

aj činy, ktoré ohrozujú a porušujú základné spoločenské vzťahy, ktorých stupeň však nedosahuje úroveň spoločensky nebezpečných trestných činov. Z hľadiska kriminológie sa však do kriminality mládeže zvyčajne zahŕňa:

1. tzv. detská kriminalita (do 15 rokov),
2. kriminalita mladistvých (15–18 rokov),
3. kriminalita mladých dospelých (18–24 rokov).

Podobne v rámci štatistických údajov orgánov činných v trestnom konaní je uvádzaný pojem „kriminalita detí“ a „kriminalita mladistvých“. V odbornej literatúre nie je v tomto smere presné vymedzenie týchto pojmov.

Delikvencia a kriminalita patria medzi závažné sociálno-patologické javy a deviantné formy správania („deviácia“ – odchýlka od spoločensky želateľného správania), ktoré zaznamenali po roku 1989 v našej spoločnosti prudký nárast, popri toxikománii, prostitúcii a iných nežiadúcich javoch.

2. Vývinové tendencie a súčasný stav delikvencie detí a mladistvých v SR

Prelomové spoločenské obdobia a revolučné udalosti osobitne, prinášajú so sebou popri pozitívnych zmenách aj nárast sociálno-patologických javov. Francúzsky sociológ E. Durkheim (Heretik, 1994, s. 45) ich vysvetľoval poklesom sociálnej solidarity v spoločnosti a anómiou, čiže rozkladom existujúcich noriem správania. (Staré normy prestávajú platiť a nové ešte neplatia, resp. nie sú dostatočne zafixované.) Nárast sociálno-patologických javov u nás po roku 1989 bol typický aj pre našu spoločnosť. Prudko sa zvýšila kriminalita, obrovské rozmery naberá organizovaný zločin, rastie toxikománia, rôzne formy sociálneho parazitizmu, nezamestnanosť, bezdomovstvo a iné javy, ktoré sme predtým prakticky nepoznali.

Z výchovného hľadiska je alarmujúca skutočnosť, že stúpila nielen kriminalita dospelých, ale aj delikvencia mladistvých a maloletých detí. V tlači sa denne stretávame so závažnými trestnými činmi, ktoré neraz spáchali deti pod 15 rokov, ako sú lúpeže, vraždy, podpaľačstvo, vydieranie a iné skutky. Podľa dostupných štatistik, podiel mládeže na objasnenej kriminalite sa dlhodobo pohybuje nad 20 %. Napríklad v roku 1995 činil 26,7 %, pričom vysoký bol najmä jej podiel na objasnenej majetkovej kriminalite (48,3 %) a mravnostnej kriminalite (32,4 %). Pri násilnej trestnej činnosti dosiahol podiel mládeže 14,3 % a na ekonomickej trestnej činnosti 2,1 %. (Záverečná správa . . . , 1996, s. 31). Vývinové tendencie rastu kriminality mládeže v Slovenskej republike znázorňuje tab. 1 (Štatistické materiály . . . , 1999).

Z údajov v tab. 1 vyplýva rýchly nárast trestných činov detí a mládeže po roku 1989, ktorý kulminoval v roku 1993, kedy činil až 99 %. Možno to dať do súvislosti najmä so spoločenskými transformačnými zmenami a ich ne-

Tab. 1: *Nárast kriminality detí a mládeže v SR*

Rok	Vek 6–15 rokov	Vek 15–18 rokov	Spolu	Nárast oproti roku 1989	Nárast oproti r. 1989 v %
1989	2 824	5 542	6 876		
1990	3 606	5 542	9 148	2 272	33,0
1991	4 413	6 841	11 254	4 378	63,7
1992	4 026	7 451	11 477	4 601	66,9
1993	4 585	9 099	13 684	6 808	99,0
1994	4 620	8 791	13 411	6 535	95,0
1995	4 210	8 923	13 133	6 257	91,0
1996	4 596	7 859	12 455	5 579	81,1
1997	4 987	7 362	12 349	5 473	79,6
1998	5 022	6 849	11 871	4 992	72,6
Priemer	4 451,1	7 635,2	12 086,2	5 210,6	75,8

gativnými dôsledkami (uvoľnenie mravných a právnych noriem, nedokonalá legislatíva, pomýlené chápanie demokracie, rýchle osvojovanie konzumného štýlu života, pokles životnej úrovne a pod.), no tiež aj oslabením primárnej prevencie sociálno-patologických javov zo strany primárnych výchovných činiteľov a celkovou „krízou rodiny“ v postkomunistických krajinách. Mnohé rodiny v postkomunistických krajinách sa ocitli na pokraji biedy a nedokážu v primeranej miere zabezpečiť základné funkcie voči svojim členom. V súvislosti s delikventným správaním detí a mladistvých boli v minulom období, ale aj v súčasnosti hľadané príčinné súvislosti najmä v dysfunkčnom prostredí rodiny.

3. Špecifická rodinného prostredia mladistvých delikventov

Rodinné prostredie mladistvých delikventov v SR sa dlhodobo vyznačuje špecifickými charakteristikami, ktoré vystihujú typ tzv. „kriminálnej rodiny“ (Faltin, 1972; Hroncová 1996, ...). Ide zväčša o rodiny s nízkym spoločenským statusom, v ktorých sa nachádza kombinácia viacerých negatívnych činiteľov, ktoré môžu viesť k porušovaniu spoločenských noriem správania. Dominantným typom rodinného prostredia mladistvých delikventov je nízkokvalifikovaná robotnícka rodina (resp. v súčasnosti nezamestnaní rodičia s robotníckou kvalifikáciou) s nízkym vzdelaním rodičov, so zvýšeným výskytom alkoholizmu a trestanosti v rodine, s následným rozkladom vnútorodinných vzťahov, nedostatkami vo výchove a pod. (Hroncová, 1996). Ide väčšinou o mnohodetné rodiny. V minulom období, pred rokom 1990, bola v rodinách mladistvých delikventov príznačná aj neúplnosť rodiny. Napri-

klad Faltin (1992, s. 75) uvádza nasledovné negatívne faktory v rodinnom prostredí delikventov:

- rodinné prostredie demoralizované alkoholizmom a nemravným životom rodičov,
- povahové rozdiely rodičov a z nich vyplývajúce časté nedorozumenia,
- zlá, nevyhovujúca a nedôsledná výchova,
- chýbajúca matka alebo otec v rodine, najmä pre rozvod,
- neexistujúce rodinné prostredie,
- hospodárske ťažkosti,
- mnohodetnosť spojená s alkoholizmom alebo nemorálnym životom rodičov,
- vážne telesné alebo duševné choroby rodičov.

V súvislosti s rodinným prostredím mladistvých delikventov Faltin (1972) tvrdil, že „existuje istá kauzálnosť medzi nepriaznivým sociálnym prostredím a delikvenciou detí a mladistvých a že neúplná a disociálna rodina je jedným z hlavných zdrojov delikvencie“. Aj keď v žiadnom prípade nemožno faktor neúplnosti rodiny považovať za dostatočný kriminogénny činiteľ, skutočne bola úplná rodina v minulom období menej zastúpená nielen u nás, ale aj v iných krajinách. Ako uvádza Matoušek (1996, s. 18), v roku 1988 bol v USA uskutočnený rozsiahly výskum ($N = 60\,000$ detí), realizátori ktorého dospeli k nasledovným záverom: v porovnaní s deťmi žijúcimi s oboma biologickými rodičmi, bola u detí z neúplných rodín dvojnásobná pravdepodobnosť, že budú vylúčení alebo podmienčne vylúčení zo školy, že budú mať citové problémy, problémy v správaní a s rovesníkmi. Taktiež ďaleko pravdepodobnejšie sa zapájali do protispoločenskej činnosti.

U nás sa situácia v štruktúre rodiny mladistvých delikventov po roku 1990 zmenila v prospech úplných rodín. Podľa Matouška a kol. (1996) je najprekvapivejším súčasným trendom nárast kriminality u detí a mladistvých, ktorí žijú v úplnej a stabilnej rodine. Doterajšie výskumy túto skutočnosť nedokázali zatiaľ presvedčivo vysvetliť. Existujú dve hypotézy: prvá predpokladá „skrytú patológiu“ rodiny, ktorú sociologické šetrenie nie je schopné zachytiť, a druhá hypotéza je daná predpokladom, že vplyv rodiny na dospievajúce deti klesá, deti sú stále viac odkázané na výchovu v inštitúciách, pasívne sledovanie masmédií a vplyv rovesníckych skupín na ulici. Nezanedbateľná je neprirodzenosť „panelákového“ životného štýlu a nedostatočná intervencia rodiny, ale aj školy do oblasti trávenia voľného času. Sociálnou anamnézou rodín mladistvých páchatelov podľa údajov Ministerstva spravodlivosti SR z rokov 1995–1996 bolo zistené, že 59 % páchatelov pochádza z úplnej rodiny, 31 % z rodiny, kde sa o mladistvého stará len matka, 4,5 % z rodiny, kde sa o osobu stará len otec, a 4,5 % z rodín, kde sa o mladistvého

starajú starí rodičia (Záverečná správa..., 1996, s. 31). Z poznatkov pracovníkov oddelenie výkonu trestu Zboru väzenskej a justičnej stráže SR vyplýva, že rozsiahlejšiu trestnú činnosť, avšak spoločensky menej nebezpečnú, páchajú mladiství pochádzajúci z neúplných rodín. Jednotlivci, pochádzajúci z úplných a sociálne lepšie situovaných rodín, páchajú trestnú činnosť závažnejšiu, ale v menšom rozsahu (Matoušek, 1996). Výchovné prostredie mladistvých delikventov v Banskobystrickom kraji uvádza tab. 2.

Tab. 2: *Výchovné prostredie a povolanie rodičov delikventných detí a mladistvých v roku 1998 v Banskobystrickom kraji (Štatistické materiály..., 1999)*

Povolanie, prostredie	Deti	Mladiství	<i>n</i>	%
Robotnícke	538	678	1216	89,5
Roľnícke	1	7	8	0,6
Inteligencia	7	10	8	1,2
Podnikateľské	4	4	8	0,6
Mimo rodinu	4	1	5	0,4
V ústave	8	3	11	0,8
Cudzinec	20	0	20	1,5
Nezistené	39	34	73	5,4
Spolu	621	737	1358	100,0

Z údajov v tab. 2 vyplýva jednoznačná prevaha robotníckych povolanií rodičov. Z celkového počtu mladistvých delikventov ($N = 1358$) bola zistená trestanosť rodičov u 18,5 % ($n = 251$) a trestanosť súrodencov u 12,7 % ($n = 173$). Údaje o výskyte alkoholizmu neboli dostatočne spracované. Evidovaná mnohodetnosť rodín bola prítomná takmer u 60 % (59,4 %) delikventov. Pravidelná konzumácia alkoholu bola zaznamenaná iba u 13,2 % delikventov ($n = 179$), 45,4 % delikventov uvádzalo nealkoholické prostredie rodiny a u 41,4 % neboli zistené žiadne skutočnosti v tomto smere.

4. Zameranie trestnej činnosti detí a mládeže v Banskobystrickom kraji

Analýza dlhodobého vývoja trestnej činnosti mladistvých v Slovenskej republike poukazuje na dominanciu majetkovej trestnej činnosti (Ondrejkovič, 1999). Napr. v rokoch 1987–1996 predstavovala v rámci všeobecnej kriminality mladistvých majetková trestná činnosť v priemere 69 %, násilná 15 %, ostatná 11 % a mravnostná 5 % (Hroncová, 1998). Zameranie trestnej činnosti detí a mládeže v Banskobystrickom kraji v roku 1998 uvádza tab. 3.

Druhy trestnej činnosti mládeže uvedené v tab. 3 sa zahrňujú do tzv. všeobecnej kriminality. Ekonomická kriminalita u dospelých je vykazovaná

Tab. 3: Zameranie trestnej činnosti mládeže v roku 1998 v Banskobystrickom kraji (Štatistické materiály..., 1999)

Druh trestnej činnosti	Deti do 15 rokov		Mladiství 15–18 rokov		Celkom	
	n	%	n	%	n	%
Násilná TČ	132	25,5	135	13,2	267	17,2
Mravnostná TČ	15	2,9	23	2,2	38	2,5
Majetková TČ	349	66,8	807	78,7	1156	74,7
Ostatná TČ	14	2,7	41	4,0	55	3,6
Zostávajúca TČ	11	2,1	14	1,4	25	1,6
Ekonomická TČ	1	0,2	5	0,5	6	0,4
Spolu	522	33,8	1025	66,2	1547	100,0

samostatne a je rozsiahlejšia než u mladistvých, ktorí sú nie väčšinou ekonomicky aktívni, a preto je ich zastúpenie v ekonomickej kriminalite nízke.

Do majetkovej trestnej činnosti (ďalej TČ) patria krádeže vlámaním do rôznych objektov, ostatné krádeže, najmä krádeže motorových vozidiel a iných vecí. V násilnej TČ sú zahrnuté vraždy, lúpeže, úmyselné ublíženie na zdraví, trestné činy proti výkonu právomoci verejného činiteľa a pod. Mravnostná TČ zahŕňa znásilnenie a pohlavné zneužívanie a iné sexuálne delikty. Pod ostatnou TČ sú evidované výtržníctvo, nedovolená výroba a držanie omamných a psychotropných látok a jedov, šírenie toxikománie, zakladanie požiarov a výbuchy (t. j. trestný čin všeobecného ohrozenia). V zostávajúcej TČ sú zaradené šírenie poplašnej správy (napr. na školách), hanobenie národa, rasy a presvedčenia, podnecovanie k rasovej a národnostnej nenávisti. Do ekonomickej TČ patria trestné činy podvodu a sprenevery. Z tab. 3 vyplýva prevaha majetkovej trestnej činnosti v Banskobystrickom kraji jednak u maloletých (66,8 %) a tiež i u mladistvých (78,7 %) páchatelov. U detí prevládali krádeže vlámaním do rekreačných chát, bytov, obchodov a výkladných skriň, ďalej to boli krádeže vecí a súčiastok z áut, vlámania do reštaurácií a stánkov a pomerne malý záujem bol o krádeže motorových vozidiel, čo je vzhľadom k veku pochopiteľné, pretože nevlastnia vodičský preukaz. Mladiství od 15–18 rokov sa v najväčšom rozsahu dopúšťali krádeží vecí a súčiastok z áut, nasledovali krádeže áut, vlámania do reštaurácií a stánkov, vlámania do bytov, obchodov, výkladných skriň a rekreačných chát. Závažný je podiel detí na násilnej trestnej činnosti, ktorý je vyšší (25,3 %) než u mladistvých (13,2 %). Išlo pritom aj o veľmi závažné trestné činy – lúpeže, ublíženia na zdraví a vraždy! V 66 prípadoch lúpeží z celkovej násilnej kriminality sa dopustili deti do 15 rokov, kým mladiství

sa za rovnaké obdobie dopustili „len“ 27 prípadov lúpeží. Veková hranica závažných trestných činností sa čím ďalej, tým viac znižuje.

Z vyššie uvedenej analýzy vývoja delikvencie mladistvých a špecifik rodinného prostredia mladistvých delikventov vyplýva, že dominantný typ rodiny predstavuje aj v súčasnosti robotnícka rodina, s presunom ťažiska na rodinu úplnú. V porovnaní s minulosťou sa vo vyššej miere objavuje aj rodina z prostredia inteligencie, podnikateľskej sféry a iných sociálnych skupín, aj keď ich podiel v porovnaní s robotníckou rodinou je zanedbateľný. Dominantnú formu trestnej činnosti v dlhodobom priemere u mladistvých i maloletých predstavuje majetková trestná činnosť. U mladistvých delikventov Banskobystrického kraja je aj v súčasnosti vysoký podiel záškoláctva (42,2 %) a prepadávajúcich žiakov (36,9 %) s negatívnym vzťahom ku škole.

Záverom možno konštatovať, že dysfunkčná rodina ostáva aj v súčasnosti jedným z dominantných kriminogénnych činiteľov, čo vyvoláva potrebu zvýšenia preventívnych a kompenzačných aktivít zo strany školy a tiež celej spoločnosti smerom k ohrozeným rodinám, pretože „prevýchova je omnoho ťažšia ako výchova“, ako to neraz zdôrazňoval J. Á. Komenský.

Literatúra

- ČÍČ, M. a kol. *Špeciálna prevencia delikvencie a kriminality v spoločnosti*. Bratislava: SPN, 1985.
- FALTIN, M. *Delikvencia detí a mladistvých*. Bratislava: SPN, 1972.
- HERETIK, A. *Základy forenznnej psychológie*. Bratislava: SPN, 1994.
- HRONCOVÁ, J. *Sociológia výchovy*. Banská Bystrica, 1996.
- HRONCOVÁ, J. Vplyv rodinného prostredia na vznik delikvencie mladistvých. *Mládež a spoločnosť*, roč. 2, 1996, č. 4.
- HRONCOVÁ, J. Špecifiká alkoholovej delikvencie mladistvých v rokoch 1987–1996. *Mládež a spoločnosť*, roč. 4, 1998, č. 1.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Práce s rizikovou mládežou*. Praha: Portál 1996.
- ONDREJKOVIČ, P. *Sociálna patológia*. Bratislava: PF UK, 1999.
- Štatistické materiály vývinu delikvencie detí a mladistvých. Centrálna evidencia pohybu obyvateľstva MV SR v B. Bystrici a KR PZ SR v B. Bystrici. Banská Bystrica, 1999.
- Záverčná správa pracovnej skupiny expertnej komisie. Bratislava: MV SR, september 1996, s. 31.